

HET EINDE VAN EEN REIS

De romancyclus *Jean-Christophe* verscheen in Frankrijk tussen
1904 en 1912 in tien delen.

De Nederlandse vertaling is in drie delen uitgegeven.
Het derde deel, *Het einde van een reis*, bestaat uit *De vriendinnen*,
Het brandend braambos en *De nieuwe dag*.

Romain Rolland
Jean-Christophe

ROMAN

DEEL III HET EINDE VAN EEN REIS

Vertaald door Tatjana Daan

MEULENHOF

De vertaler ontving voor deze vertaling een werkbeurs van het
Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

ISBN 978-90-290-9794-9

ISBN 978-94-023-2093-0 (e-book)

NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Jean-Christophe: Les Amies, Le Buisson ardent,
La Nouvelle Journée*

Omslagontwerp: Pinta Grafische Producties

Omslagbeeld: Camille Pissarro, *Le Louvre, soleil d'hiver*

Vormgeving binnenwerk: Adriaan de Jonge

© 1931, 2007 Éditions Albin Michel

© 2024 Nederlandse vertaling Tatjana Daan

Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk,
fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

De vriendinnen	7
Het brandend braambos	165
De nieuwe dag	345

De vriendinnen

Ondanks het succes dat zich buiten Frankrijk aftekende, kwam er in de financiële situatie van de beide vrienden maar langzaam verbetering. Regelmatig waren er moeilijke tijden, waarin ze gedwongen waren de broekriem aan te halen. Ze stelden zich schadeloos door het rantsoen te verdubbelen wanneer ze geld hadden. Maar op de lange duur was dat een uitputtend dieet.

Voorlopig zaten ze nog in de magere jaren. Christophe had er de halve nacht over gedaan om een saaie muziektranscriptie voor Hecht af te maken. Hij was pas bij het ochtendgloren naar bed gegaan en sliep als een marmot, om de verloren tijd in te halen. Olivier was vroeg de deur uit gegaan. Hij moest les geven, helemaal aan de andere kant van Parijs. Rond een uur of acht klopte de conciërge aan, die de post naar boven bracht. Gewoonlijk drong hij niet aan en schoof hij de brieven onder de deur. Die ochtend bleef hij maar aankloppen. Mopperend en nog half in slaap ging Christophe opendoen. Hij luisterde niet naar de conciërge, die opgewekt en breedvoerig over een krantenartikel begon te praten, nam de brieven aan zonder ze te bekijken, duwde de deur dicht zonder hem helemaal te sluiten en ging weer in bed liggen, om in een nog vastere slaap te vallen.

Een uur later werd hij met een schok opnieuw wakker, van voetstappen in zijn kamer, en was stomverbaasd aan het voeteneinde van zijn bed een onbekende te zien, die hem met veel plichtplegingen begroette. Een journalist die de deur open had getroffen was zo vrij geweest om binnen te komen. Christophe schoot woedend zijn bed uit.

‘Wat spookt u hier uit?’

Hij had zijn hoofdkussen gepakt om het naar de indringer te gooien, die even achteruitdeinsde. De man gaf uitleg. Hij was verslaggever voor *La Nation* en zou de heer Krafft willen interviewen over het artikel dat in het *Grand Journal* was verschenen.

‘Welk artikel?’

Had hij het niet gelezen? De verslaggever bood aan het hem voor te lezen.

Christophe ging weer in bed liggen. Als hij niet zo versuft was geweest door de slaap had hij de man de deur uit gegooid, maar hij vond het minder vermoeiend hem te laten praten. Hij kroop onder de dekens, sloot zijn ogen en deed alsof hij sliep. Hij zou op den duur ook werkelijk in slaap zijn gevallen, maar de ander was vasthoudend en las met luide stem het begin van het artikel. Al bij de eerste regels spitste Christophe zijn oren. Er werd over de heer Krafft gesproken als het eerste muzikale genie van zijn tijd. Christophe, die vergat dat hij iemand speelde die sliep, vloekte van verbazing en ging overeind zitten.

‘Ze zijn gek geworden,’ zei hij. ‘Wat is er opeens met ze aan de hand?’

De verslaggever profiteerde van het moment door zijn voordracht te onderbreken en hem een reeks vragen te stellen, waar Christophe zonder nadenken op antwoordde. Hij had de krant met het artikel gepakt en keek met verbijstering naar zijn fotoportret, dat breeduit op de voorpagina prijkte. Maar hij had geen tijd om te lezen, want een tweede journalist was zo-even de kamer binnengekomen. Deze keer werd Christophe echt boos. Hij sommeerde hen de woning te verlaten, wat ze pas deden na vlug de inrichting van de kamer, de foto’s aan de muur en de fysionomie van de zonderlinge figuur in zijn nachthemd in zich op te hebben genomen, die hen tegelijk lachend en geërgerd bij hun schouders voor zich uit duwde en naar de deur begeleidde, waarna hij deze achter hen vergrendelde.

Maar het bleek zo te moeten zijn dat ze hem die dag niet met rust zouden laten. Hij was zich nog aan het aankleden toen er opnieuw werd aangeklopt, op de afgesproken manier die alleen enkele intimi kenden. Christophe deed open en stond tegenover een derde onbekende. Hij maakte aanstalten de man zonder omhaal weg te sturen, toen de ander protesteerde en aanvoerde dat hij de schrijver van het artikel was. Zet maar eens iemand de deur uit die jou voor genie uitmaakt! Knorrig moest Christophe de ontboezemingen van zijn bewonderaar

aanhoren. Hij verbaasde zich over deze faam die plotseling uit de lucht kwam vallen, en vroeg zich af of er zonder dat hij het vermoedde de voorgaande dag een of ander meesterwerk van hem was gespeeld. Hij had geen tijd om dat uit te zoeken. De journalist was gekomen om hem op te halen, goedschiks of kwaadschiks, en naar de kantoren van de krant te rijden, waar de directeur, de grote Arsène Gamache zelf, hem wilde ontmoeten. De auto stond beneden te wachten. Christophe verzette zich. Maar naïef en gevoelig voor vriendschapsbetuigingen als hij in weerwil van zichzelf was, gaf hij uiteindelijk toe.

Tien minuten later werd hij voorgesteld aan de krantenmagnaat voor wie iedereen beefde. Een robuuste kerel van een jaar of vijftig, klein van stuk en breedgeschouderd, met een dik rond hoofd, kortgeknipt grijs haar, een rood gezicht, een autoritaire manier van praten en een sterk, pompeus accent, die nu en dan keihard uit kon vallen. Hij had zich aan Parijs opgedrongen met zijn enorme 'autogobisme', oftewel zijn diepe geloof in zijn eigen onfeilbaarheid. Deze zakenman en leidersfiguur, egoïstisch, zowel naïef als sluw, gepassioneerd, vol van zichzelf, stelde zijn zaken gelijk aan die van Frankrijk, en zelfs van de mensheid. Zijn belang, het welvaren van zijn krant en de *salus publica* leken hem van dezelfde orde en nauw verbonden. Hij twijfelde er niet aan dat wie hem schaadde Frankrijk schaadde, en om een persoonlijke tegenstander de kop in te drukken had hij in gemoede de regering omvergeworpen. Voor het overige waren momenten van edelmoedigheid hem niet vreemd. Idealistisch als hij was, zoals je dat bent na goed te hebben gegeten, hield hij ervan om als God de Vader nu en dan een of andere arme drommel uit het stof te halen, opdat de grootheid van zijn macht zich manifesteerde, die van iemand die niets voorstelde een beroemdheid maakte, en die, als hij had gewild, koningen had kunnen maken en breken. Zijn competentie was veelzijdig. Hij maakte ook genieën, als hij daar zin in had.

Die ochtend had hij Christophe 'gemaakt'.

*

Het was Olivier die onbewust de kat de bel aan had gebonden. Olivier, die voor zichzelf geen enkele stap ondernam, een afkeer had van publiciteit en journalisten meed als de pest, vond dat hij aan andere

plichten gehouden was wanneer het om zijn vriend ging. Hij was als die tedere moeders, keurige kleinburgerlijke vrouwen, onberispelijke echtgenotes, die hun lichaam zouden verkopen om hun nergens voor deugende zoon voor te laten trekken.

Olivier, die in tijdschriften schreef en met vele critici en kunstliefhebbers in contact kwam, liet geen gelegenheid voorbijgaan om over Christophe te praten. En al een tijdje merkte hij tot zijn verrassing dat er naar hem werd geluisterd. Hij ontdekte dat er rondom hem nieuwsgierigheid ontstond. Een geheimzinnig rumoer verspreidde zich in de literaire en mondaine kringen. Wat was de oorsprong daarvan? Was het ontstaan door een aantal echo's in kranten, naar aanleiding van de recente uitvoeringen van Christophes werken in Engeland en Duitsland? Het leek dat er geen precieze oorzaak was. Het was een van die verschijnselen die je zo vaak ziet bij lieden die hun voelhoorns uitsteken, die de lucht van Parijs opsnuiven en beter dan het meteorologisch observatorium van de Tour Saint-Jacques een dag van tevoren weten welke wind er gaat waaien, en wat deze zal aandragen. In deze nerveuze stad, waar elektrische trillingen doorheen gaan, zijn onzichtbare stromingen van roem, en bestaat er een latente faam die aan de echte faam voorafgaat. Vage salongeruchten, het *Nescio quid majus nascitur Iliade*,* dat op een gegeven moment plotseling aan de dag treedt in een ronkend artikel, de harde trompetstoot die de naam van het nieuwe idool tot de ongevoeligste trommelvliezen doet doordringen. Het komt overigens voor dat dit trompetgeschal sommige van de eerste en beste vrienden van de man die het roemt op de vlucht jaagt. Toch zijn zij er verantwoordelijk voor.

Zo had Olivier zijn steentje bijgedragen aan het artikel in het *Grand Journal*. Hij had gebruikgemaakt van de belangstelling die zich voor Christophe manifesteerde, en ervoor gezorgd die met de juiste wetenswaardigheden aan te wakkeren. Hij had ervoor gezorgd dat hij Christophe niet direct met de journalisten in contact bracht. Hij was bang dat die een of andere misstap zou begaan. Maar op verzoek van het *Grand Journal* was hij zo geslepen geweest Christophe aan een cafétafel in contact te brengen met een verslaggever, zonder dat hij iets in de gaten had. Al die voorzorgsmaatregelen prikkelden de nieuws-

* 'Iets groters dan de Ilias wordt geboren' (Propertius).

gierigheid en maakten Christophe interessanter. Olivier had nog nooit met publiciteit te maken gehad. Hij had niet voorzien dat hij een geweldige machine in beweging zette, die je, als deze eenmaal op gang was gekomen, niet meer kon sturen of afremmen.

Hij was ontsteld toen hij op weg naar zijn les het artikel in het *Grand Journal* las. Deze mokerslag had hij niet verwacht. Hij had erop gerekend dat de krant met schrijven zou wachten tot deze alle relevante informatie had verzameld en beter op de hoogte was van degenen over wie zij wilde schrijven. Dat was een te naïeve gedachte. Als een krant de moeite neemt een nieuwe beroemdheid te ontdekken, is dat omwille van de krant zelf, natuurlijk, en om anderen in het krantenvak de eer van de ontdekking te ontnemen. Zij moet zich dus haasten, ook al begrijpt zij niets van wie zij roemt. En de journalist beklagt zich er zelden over. Wanneer men hem bewondert, is dat altijd begrip genoeg.

Na dwaze verhalen te hebben gedebiteerd over de ellende van Christophe, die door het *Grand Journal* werd voorgesteld als een slachtoffer van het Duitse despotisme, een apostel van de vrijheid, gedwongen om het keizerlijke Duitsland te ontvluchten en zijn toevlucht te zoeken in Frankrijk, wijkplaats voor vrije geesten – een mooi voorwendsel voor chauvinistische uitweidingen! –, zong de krant de hemelhoge lof van zijn genie, waar zij niets van afwist – zij kende alleen een aantal vlakke melodieën die dateerden van Christophes eerste schreden in de muziek in Duitsland, en die hij beschaamd zou hebben willen doen verdwijnen. Maar de auteur van het artikel mocht het werk van Christophe dan weliswaar niet kennen, hij haalde de schade in door over diens intenties te schrijven – over de intenties die hij hem toedichtte. Twee of drie woorden die hij hier en daar uit de mond van Christophe of Olivier, of zelfs van ene Goujart, die goed op de hoogte beweerde te zijn, had opgevangen, volstonden voor hem om een beeld te schetsen van een Jean-Christophe die een ‘republikeins genie’ was en ‘de grote componist van de democratie’. Hij maakte van de gelegenheid gebruik om de contemporaine Franse componisten zwart te maken, vooral de origineelste en onafhankelijkste, die zich erg weinig aan de democratie gelegen lieten liggen. Hij maakte alleen een uitzondering voor één of twee componisten, van wie de politieke opinies hem voortreffelijk toeschenen. Spijtig ge-

noeg was hun muziek dat bepaald niet. Maar dat was slechts een detail. Daarbij was de lofzang op hen, en zelfs die op Christophe, van minder groot belang dan de kritiek op de anderen. Wanneer je in Parijs een artikel leest dat iemand ophemelt, is het altijd verstandig je af te vragen op wie er wordt afgegeven.

Olivier kreeg een kleur van schaamte bij het doornemen van het artikel. Daar ben ik mooi klaar mee! zei hij bij zichzelf.

Het kostte hem moeite zijn les te geven. Zodra hij van deze verplichting ontslagen was, repte hij zich naar huis. Hoe groot was zijn consternatie toen hij te horen kreeg dat Christophe al met journalisten de deur uit was! Hij wachtte op hem voor de lunch. Christophe keerde niet terug. Olivier werd van uur tot uur ongeruster. Wat zullen ze hem allemaal voor dwaasheden laten zeggen! dacht hij.

Om een uur of drie kwam Christophe thuis, helemaal jolig. Hij had met Arsène Gamache geluncht, en zijn hoofd was niet meer helemaal helder door de champagne die hij had genuttigd. Hij begreep niets van de zorgen van Olivier, die hem ongerust vroeg wat hij had gezegd en gedaan.

‘Wat ik heb gedaan? Ik heb van een uitstekend middagmaal genoten. Het is lang geleden dat ik zo goed heb gegeten.’ Hij beschreef het menu. ‘En wijnen... Ik heb ze in alle kleuren gedronken.’

Olivier onderbrak hem om naar zijn tafelgenoten te vragen.

‘Mijn tafelgenoten...? Weet ik veel. Gamache was er, een rondborstige man, goudeerlijk. Clodomir, de schrijver van het artikel, een charmante jongen. Drie of vier journalisten die ik niet ken, heel vrolijk, allemaal heel goed en alleraardigst voor mij, de beste kerels van de wereld.’

Olivier leek niet erg overtuigd. Christophe was verbaasd over zijn geringe enthousiasme.

‘Heb je het artikel niet gelezen?’

‘Jawel. Dat is het nou juist. En jij, heb jij het wel goed gelezen?’

‘Jawel... Nou ja, ik heb er een blik op geworpen. Ik heb er nog geen tijd voor gehad.’

‘Zie je wel! Lees het dan eerst maar eens.’

Christophe las. Al bij de eerste regels schaterde hij het uit.

‘Tjonge, wat een imbeciel!’ zei hij. Hij lag krom van het lachen. ‘Nou ja, al die critici zijn één pot nat,’ vervolgde hij. ‘Ze hebben er totaal geen verstand van.’

Maar naarmate hij verder las begon hij zich meer op te winden. Het was té onnozel. Hij werd belachelijk gemaakt. Dat ze een 'republikeinse componist' van hem wilden maken sloeg nergens op... Afijn, over die kletspraat kon hij nog wel heen stappen. Maar dat zijn 'republikeinse kunst' tegenover de 'zwartrokkenkunst' werd gesteld van de meesters die hem voor waren gegaan – terwijl hij zich met de geest van die grote mannen voedde –, dat was te erg...

'Wat een stelletje ezels! Ze laten me een belachelijk figuur slaan...!'

En daarbij: waarom, terwijl het over hem ging, talentvolle Franse componisten over de hekel halen, van wie hij min of meer hield, eerder min dan meer, maar die hun vak kenden en het eer aandeden? En het ergste was nog dat ze hem kwalijke gevoelens voor zijn land toedichtten...! Nee, dat was onverdraaglijk...

'Ik ga ze schrijven,' zei Christophe.

Olivier probeerde hem tegen te houden.

'Nee, niet nu! Je bent te opgewonden. Morgen, met een uitgerust hoofd...'

Christophe wilde per se schrijven. Wanneer hij iets te zeggen had kon hij niet wachten. Hij beloofde Olivier alleen dat hij hem de brief zou laten zien. Dat was niet overbodig. Toen de brief, waarin hij zich er vooral op toelegde de opvattingen over Duitsland recht te zetten die hem werden toegeschreven, grondig was herzien, haastte Christophe zich om hem op de post te doen.

'Nu is het niet meer zo erg,' zei hij bij terugkomst. 'De brief zal morgen verschijnen.'

Olivier schudde zijn hoofd, met een gezicht dat twijfel uitdrukte.

'Christophe,' vroeg hij, nog steeds bezorgd, terwijl hij hem recht in de ogen keek, 'heb je niets onverstandigs gezegd tijdens het middagmaal?'

'Welnee,' zei Christophe lachend.

'Weet je het heel zeker?'

'Ja, angsthaas.'

Olivier was enigszins gerustgesteld. Maar Christophe niet echt. Hij had zich zojuist herinnerd dat hij als een kip zonder kop had zitten ratelen. Hij had zich meteen op zijn gemak gevoeld. Geen moment had hij eraan gedacht die mensen te wantrouwen. Ze leken hem zo goedgezend en zo hartelijk! En dat waren ze ook werkelijk. Degenen wie je

een dienst hebt bewezen ben je altijd goedgezind. En Christophe gaf blijk van een zo oprechte vreugde dat deze op de anderen oversloeg. Zijn hartelijke ongedwongenheid, zijn joviale kwinkslagen, zijn enorme eetlust en de snelheid waarmee de drankjes in zijn keel verdwenen, zonder dat het hem iets deed, vielen wel in de smaak bij de ruwe, boerse, sanguinische Arsène Gamache, ook een stevige eter, en vol verachting voor mensen die geen goede gezondheid genoten, voor degenen die niet durven eten en drinken, voor de Parijse watjes. Het was aan tafel dat hij zijn oordeel over iemand vormde. Hij had waardering voor Christophe. Hij stelde hem meteen voor zijn *Gargantua* te laten opvoeren, als opera, bij de Opéra. (Het toppunt van kunst voor die Franse burgerlui was destijds om *La Damnation de Faust* van Berlioz of de negen symfonieën van Beethoven op de planken te brengen.) Christophe, die schaterde om dit bespottelijke idee, had grote moeite hem ervan te weerhouden zijn bevelen telefonisch aan de directie van de Opéra door te geven, of aan het ministerie van Schone Kunsten. (Als je Gamache moest geloven waren al die mensen bij hem in dienst.) En omdat dit voorstel hem herinnerde aan de karikatuur die er vroeger van zijn symfonische gedicht *David* was gemaakt, liet hij zich ertoe verleiden het verhaal van deze voorstelling te vertellen, georganiseerd door de afgevaardigde Roussin voor het debuut van zijn mooie vriendinnetje. Gamache, die een hekel aan Roussin had, vond het kostelijk. En Christophe, op dreef geraakt door de overvloedige wijnen en de sympathie van zijn gehoor, begon andere indiscrete verhalen te vertellen, waarvan niets degenen die luisterden ontging. Christophe was de enige die ze had vergeten toen ze van tafel gingen. En door Oliviers vraag schoten ze hem nu weer te binnen. Hij voelde een kleine rilling over zijn rug lopen. Want hij maakte zich geen illusies. Hij had genoeg ervaring om een vermoeden te hebben van wat er ging gebeuren. Nu zijn roes voorbij was, zag hij het zo duidelijk voor zich dat het al een feit leek: alles wat hij eruit had geflapt onjuist weergegeven en door de geruchtenmachine verspreid in de vorm van lasterpraatjes. Zijn artistieke kwinkslagen veranderd in oorlogswapens. Wat zijn rectificerende brief betreft, hij wist evengoed als Olivier wat hij daarvan moest verwachten. Reageren op een journalist is je inkt verspillen. Een journalist heeft altijd het laatste woord.

Alles ging precies zoals Christophe had voorzien. De loslippigheden

werden publiek gemaakt en de rectificerende brief niet. Gamache volstond ermee hem te laten berichten dat hij daarin zijn ruimhartigheid herkende, en dat zulke scrupules hem tot eer strekten. Maar hij hield die scrupules zorgvuldig geheim. En de onjuiste meningen die Christophe werden toegeschreven bleven zich verspreiden, wat scherpe kritieken opriep in de Parijse kranten, en later ook in Duitsland, waar men verontwaardigd was dat een Duitse kunstenaar zich met zo weinig waardigheid uitliet over zijn land.

Christophe dacht heel handig gebruik te maken van het interview dat een verslaggever van een andere krant hem afnam om zijn liefde te betuigen voor het *Deutsches Reich*, waar je, zei hij, minstens even vrij was als in de Franse Republiek. Hij sprak met een vertegenwoordiger van een conservatieve krant, die hem onmiddellijk antirepublikeinse uitspraken toeschreef.

‘Het wordt hoe langer hoe mooier!’ zei Christophe. ‘Hoor eens, wat heeft mijn muziek met politiek te maken?’

‘Dat is bij ons de gewoonte,’ zei Olivier. ‘Kijk maar naar de slagen die er over de rug van Beethoven worden geleverd. Sommigen maken een jakobijn van hem, anderen een klerikaal, weer anderen een Père Duchesne, nog weer anderen een prinsendienaar.’

‘Hij zou ze allemaal een schop onder hun kont geven!’

‘Nou dan, doe wat hij zou doen.’

Daar had Christophe best zin in. Maar hij was een te goeiige kerel voor wie aardig voor hem was. Olivier was er nooit gerust op wanneer hij hem alleen liet, want ze kwamen hem steeds interviewen. En Christophe kon nog zo beloven dat hij op zijn tellen zou passen, hij kon het niet nalaten openhartig te zijn. Hij zei alles wat er in zijn hoofd opkwam. Er kwamen vrouwelijke journalisten, die zijn vriendin beweerden te zijn en hem over zijn liefdesavonturen lieten praten. Anderen gebruikten hem om kwaad over deze of gene te spreken. Als Olivier thuiskwam trof hij Christophe helemaal bedremmeld aan.

‘Weer een of andere stommitheit?’ vroeg hij.

‘Zoals altijd,’ zei Christophe verslagen.

‘Je bent dus onverbeterlijk!’

‘Ik ben rijp voor het gesticht... Maar dit is de laatste keer, ik zweer het.’

‘Jaja, tot het weer gebeurt...’

‘Nee, deze keer is het echt afgelopen.’

De volgende dag zei Christophe triomfantelijk tegen Olivier: ‘Er is er weer eentje gekomen. Ik heb hem de deur uit gezet.’

‘Je moet het niet overdrijven,’ zei Olivier. ‘Wees voorzichtig met ze. Het zijn valse dieren... Ze vallen aan wanneer je je verdedigt... Het is zo makkelijk voor ze om zich te wreken! Ze maken gebruik van het minste of geringste wat je tegen ze zegt.’

Christophe sloeg zijn hand tegen zijn voorhoofd.

‘Goeie God!’

‘Wat is er nou weer?’

‘Ik denk aan wat ik tegen hem heb gezegd, toen ik de deur dichtdeed...’

‘Wat dan?’

‘Wat de Keizer zei.’

‘De Keizer?’

‘Ja, tenminste, als hij het niet heeft gezegd, dan was het iemand van zijn familie...’

‘Arme jongen! Je zult het op de voorpagina van de krant terugvinden.’

Christophe huiverde. Maar wat hij de volgende dag las was een beschrijving van zijn appartement, waarin de journalist niet binnen was geweest, en een verslag van een gesprek dat hij niet met hem had gehad.

De nieuwsberichten werden mooier terwijl ze zich verspreidden. In de buitenlandse kranten werden ze verfraaid door vertaalfouten. Franse artikelen hadden gemeld dat Christophe in zijn armoede muziek transponeerde voor gitaar. Christophe vernam uit een Engelse krant dat hij gitaar had gespeeld op de Parijse binnenplaatsen.

Hij las niet alleen loftuitingen. Bij lange na niet! Dat Christophe door de *Grand Journal* was aanbevolen, was genoeg om ervoor te zorgen dat de andere kranten hem meteen onder handen namen. Het was beneden hun waardigheid om toe te geven dat een vakgenoot een genie kon ontdekken dat zij niet al kenden. Ze staken er de draak mee. Goujart, geërgerd dat het gras hem voor de voeten was wegge-maaid, schreef een artikel om, zei hij, alle zaken duidelijk op een rijtje te zetten. Hij sprak vertrouwelijk over zijn oude vriend Christophe, wie hij de weg had gewezen bij zijn eerste stappen in Parijs. Het was een zeer getalenteerde componist, zeker, maar – ze waren vrienden,

dus hij kon het zeggen – onvoldoende onderlegd, zonder originaliteit, van een buitensporige trots. Hem werd een uiterst slechte dienst bewezen door deze trots op een belachelijke manier te strelen, terwijl hij een bedachtzame, kundige, verstandige, vriendelijke en strenge Mentor nodig had (Goujart ten voeten uit). De componisten lachten als een boer die kiespijn heeft. Voor deze kunstenaar die de steun van de kranten genoot wendden ze een absolute minachting voor. En terwijl ze de afkeer van het *servum pecus* speelden, weigerden ze de geschenken van Artaxerxes, die hun deze volstrekt niet aanbod. Sommigen brandmerkten Christophe, anderen verpletterden hem onder het gewicht van hun medelijden. Enkelen gaven Olivier de schuld. (Dat waren collega's van hem.) Ze bleven wrok tegen hem koesteren over zijn onverzettelijkheid en over de manier waarop hij hen buitensloot – die in feite meer met zijn hang naar eenzaamheid van doen had dan met laatdunkendheid. Maar wat mensen het minst vergeven is dat je het zonder hen kan stellen. Sommigen suggereerden zowat dat hij persoonlijk baat had bij de artikelen van het *Grand Journal*. Er waren er die Christophe tegen hem in bescherming namen. Ze zetten bedroefde gezichten op over de onverantwoordelijkheid van Olivier, die een fijngevoelige, dromerige, onvoldoende tegen het leven gewapende kunstenaar – Christophe! – in de drukte van de 'Kermis op het plein' wierp, waarin hij gedoemd was te verdwalen. De toekomst van deze man, die met wierook van slechte kwaliteit werd beneveld, werd geruïneerd, zeiden ze. Het ontbrak hem weliswaar aan genie, maar zijn hardnekkige arbeid verdiende een beter lot. Het was in- en in-treurig! Konden ze hem niet rustig op de achtergrond laten werken?

Om te werken moet je eten, had Olivier gemakkelijk kunnen antwoorden. Wie geeft hem geld om van te leven? Maar dat zou hen niet van hun stuk hebben gebracht. Dat is maar een detail, lijden hoort erbij, zouden ze met hun verheven kalmte hebben geantwoord. Natuurlijk waren het mensen uit de hogere kringen die deze stoïsche theorieën verkondigden. Zoals de miljonair die toen een naïeveling hem om hulp vroeg voor een arme kunstenaar, antwoordde: 'Maar meneer, Mozart is van armoede gestorven!' Ze hadden het van slechte smaak vinden getuigen wanneer Olivier hun had gezegd dat Mozart niets liever wilde dan leven, en dat ook Christophe daartoe vastbesloten was.

*

Christophe ergerde zich vreselijk aan deze oudewijvenpraat. Hij vroeg zich af of er ooit een eind aan zou komen. Maar na twee weken was het afgelopen. De kranten hadden het niet meer over hem. Maar hij was bekend. Wanneer zijn naam werd uitgesproken, zei niemand: 'De auteur van *David*?' of 'De schrijver van *Gargantua*?', maar ze zeiden wel: 'Ah, ja, de man van het *Grand Journal*!' Dat was roem.

Olivier merkte het aan de hoeveelheid brieven die Christophe ontving, en die hij van de weeromstuit zelf ontving: aanbiedingen van librettisten, voorstellen van impresario's, vriendschapsbetuigingen van lieden die vaak vijanden van het eerste uur waren geweest, uitnodigingen van vrouwen. Ook voor krantenonderzoeken vroegen ze hem naar zijn mening: over de ontvolking van Frankrijk, over de idealistische kunst, over het korset van de vrouwen, over naaktheid in het theater, of hij niet vond dat Duitsland in verval was, of het gedaan was met de muziek, enzovoort, enzovoort. Ze lachten er samen om. Maar laat het toch zo zijn dat Christophe, die ongelikte beer, de dineruitnodigingen aannam, al stak hij er de draak mee! Olivier kon zijn ogen niet geloven.

'Jij?' zei hij.

'Jazeker, ik,' zei Christophe spottend. 'Dacht je dat jij de enige was die omgang met dames had? Nu is het mijn beurt, vriendje. Ik wil me vermaken!'

'Je vermaken? Jongen toch!'

De waarheid was dat Christophe al zo lang in zijn kamer zat opgesloten dat hij opeens een hevige drang voelde om de deur uit te gaan. Bovendien schepte hij er een naïef plezier in om zijn nieuwe roem op te snuiven. Hij verveelde zich overigens rijkelijk op deze avondjes, en vond de gasten onnozel. Maar wanneer hij terugkeerde zei hij tegen Olivier sluw dat het tegendeel het geval was. Hij ging bij mensen op bezoek, maar keerde er niet terug. Hij vond absurde smoezen, van een ongegeneerde warrigheid, om onder hun hernieuwde uitnodigingen uit te komen. Olivier was erdoor gechoqueerd. Christophe schaterlachte. Hij bezocht de salons niet om zijn faam te cultiveren, maar om zijn voorraad leven te verversen, zijn museum van blikken, van gebaren, van stemtimbres, al dat materiaal van vormen, klanken en kleuren dat de kunstenaar nodig heeft om op gezette tijden zijn palet te verrijken. Een componist voedt zich niet alleen met muziek.

Een stembuiging, het ritme van een gebaar, de harmonie van een glimlach geven hem meer muziek in dan de symfonie van een vakbroeder. Maar daar moet aan worden toegevoegd dat deze muziek van de gezichten en de zielen in de salons even saai en weinig gevarieerd is als de muziek van de componisten. Elk heeft zijn manier van doen, en verstart daarin. De glimlach van een mooie vrouw is even stereotiep in zijn gekunstelde gratie als een Parijse melodie. De mannen zijn nog zoutelozter dan de vrouwen. Onder de demoraliserende invloed van de beau monde verzwakken de krachten met een schrikbarende snelheid, en de originele karakters vervlakken en verdwijnen. Christophe was verbaasd over de hoeveelheid doden en stervenden die hij onder de kunstenaars ontmoette. Zoals die jonge componist, vol levenskracht en genie, wie door het succes de das om was gedaan. Die dacht aan niets anders meer dan aan de vleiende woorden waarin hij werd gesmoord, aan plezier maken en aan slapen. Wat hij twintig jaar later zou worden zag je aan de andere kant van de salon, in de gedaante van die gepommadeerde oude meester, rijk, beroemd, lid van alle Académies, die de top had bereikt en, leek het, niets meer te vrezen had, nergens meer op hoefde te letten, maar die voor iedereen kroop, angstig voor de openbare opinie, voor de macht en voor de pers, die niet meer durfde zeggen wat hij dacht, en die trouwens niet meer dacht, niet meer bestond, zich vertoonde als een met zijn eigen relieken bepakte ezel.

Je kon er zeker van zijn dat achter elk van die kunstenaars en intellectuelen, die groot waren geweest of het hadden kunnen zijn, een vrouw stond die hen ondermijnde. Die vrouwen waren allemaal gevaarlijk, zij die dom waren evenzeer als zij die dat volstrekt niet waren. Zowel zij die liefhadden als zij die zichzelf liefhadden. De besten waren de ergsten, want zij verstikten de kunstenaar des te stelliger onder de domper van hun onbezonnen genegenheid, waarmee ze zich er te goeder trouw op toelegden het genie te temmen, vlak te maken, bij te snoeien, aan te harken, te parfumeren, net zo lang tot het overeenstemde met hun fijngevoeligheid, hun kleinzielige ijdelheid, hun middelmatigheid en die van hun milieu.

Hoewel Christophe zich maar even in dit milieu ophield, zag hij er genoeg van om het gevaar te voelen. Menige vrouw probeerde beslag op hem te leggen voor haar salon, om haar ten dienste te staan. En het

lokaas van de beloftevolle glimlachjes bracht Christophe zo nu en dan bijna in de verleiding om toe te happen. Zonder zijn onwankelbare gezonde verstand en het verontrustende voorbeeld van de metamorfoses die de moderne Circes rondom zichzelf aanrichtten, was hij er niet aan ontsnapt. Maar hij hechtte er niet aan het nest van die mooie uitbroedsters van uilskuikens aan te vullen. Het risico was groter voor hem geweest als ze in minder groten getale achter hem aan hadden gezeten. Nu allen ervan overtuigd waren dat ze een genie in hun midden hadden, sloofden ze zich naar gewoonte uit om hem te smoren. Die dames denken maar aan één ding wanneer ze een bloem zien: hem potten; wanneer ze een vogel zien: hem kooien; wanneer ze een vrij man zien: hem knechten.

Christophe, even van zijn stuk gebracht, vermande zich meteen weer en poeierde ze allemaal af.

*

Het lot is ironisch. Het laat de zorgelozen door de mazen van zijn net glippen, maar zorgt er wel voor dat het degenen die op hun hoede zijn, de verstandigen, de gewaarschuwden, niet misloopt. Het was niet Christophe die in de Parijse fuik werd gevangen, maar Olivier.

Hij had voordeel getrokken van het succes van zijn vriend. De faam van Christophe straalde op hem af. Hij was nu bekender als de man die Christophe had ontdekt dan om alles wat hij in zes jaar had geschreven. Hij ontving dus zijn deel van de aan Christophe gerichte uitnodigingen. En hij vergezelde hem, met de intentie tersluiks een oogje op hem te houden. Waarschijnlijk was hij te zeer door deze taak in beslag genomen om een oogje op zichzelf te houden. De liefde kwam voorbij, en overviel hem.

Het was een blonde adolescente, mager en charmant, met zacht haar dat in golfjes rond haar smalle, doorschijnende voorhoofd lag, fijngetekende wenkbrauwen boven enigszins zware oogleden, helderblauwe ogen, een fijne neus met trillende neusvleugels, licht holle slapen, een wispelturige kin, een zowel spirituele als wellustige mond, met opgetrokken mondhoeken, de parmigianineske glimlach van een kleine kuise faun. Ze had een lange, frêle nek, een lichaam van een elegante magerte, iets gelukkigs en bezorgds in haar jonge ge-

zicht dat het verontrustende raadsel van de ontwakende lente verhulde. *Frühlingserwachen*. Ze heette Jacqueline Langeais.

Ze was nog geen twintig. Ze kwam uit een ruimdenkende, rijke en voorname katholieke familie. Haar vader, een intelligente, inventieve en bijdehante ingenieur die openstond voor nieuwe ideeën, had dankzij zijn werk, zijn politieke contacten en zijn huwelijk fortuin gemaakt. Een huwelijk uit liefde en om het geld – het enige ware huwelijk uit liefde voor dat soort mensen – met een mooie, op en top Parijse vrouw uit de financiële wereld. Het geld was gebleven, de liefde was vervlogen. Er waren niettemin een paar sprankjes van bewaard gebleven, want zij was hevig geweest, van beide kanten. Maar ze lieten zich niet voorstaan op een overdreven trouw. Ze gingen beiden hun gang en hadden elk hun eigen pleziertjes. Ze konden het goed met elkaar vinden, als goede egoïstische kameraden, zonder scrupules, en behoedzaam.

Hun dochter schiep een band tussen hen, en was tegelijkertijd het voorwerp van een stille rivaliteit, want ze hadden een afgunstige liefde voor haar. Beiden vonden zichzelf in haar terug, met hun favoriete gebreken, die de bevalligheid van de kinderjaren idealiseerde, en beiden probeerden haar slinks aan de ander te onttrekken. Het was onvermijdelijk dat het meisje dit in de gaten kreeg, met de sluwe onschuld van deze kleine schepsels, die maar al te zeer de neiging hebben om te geloven dat de wereld om hen draait, en ze trok er profijt van. Zij daagde hen uit elkaar met hun liefde te overtroeven. Er was geen gril waarvan ze niet zeker wist dat de een eraan zou toegeven wanneer de ander dat weigerde. En de ander was zo getergd voorbij te zijn gestreefd, dat die meteen nog meer aanbood dan de rivaal had toegestaan. Ze was schandelijk verwend, en het was maar goed dat er niets slechts in haar natuur zat – of het moest het egoïsme zijn dat bijna alle kinderen gemeen hebben, maar dat bij te zeer vertroetelde en te rijke kinderen ziekelijke vormen aanneemt, wat te wijten is aan de afwezigheid van obstakels.

De heer en mevrouw Langeais, die dol op haar waren, zouden niettemin wel uitgekeken hebben iets van hun persoonlijke gerief voor haar op te offeren. Ze lieten het kind een groot deel van de dag alleen. Het ontbrak haar niet aan tijd om te dromen. Voorlijk en al vroeg goed op de hoogte door de onvoorzichtige woorden die in haar aan-

wezigheid werden uitgesproken – want van enige gêne was nauwelijks sprake –, vertelde ze op haar zesde liefdesverhaaltjes aan haar poppen, waarin de echtgenoot, de vrouw en de minnaar de personages waren. Vanaf de dag dat ze onder de woorden een zweem van een gevoel ontwaarde, was het afgelopen voor de poppen. Ze hield de verhaaltjes voor zichzelf. Ze had diep vanbinnen een onschuldige zinnelijkheid, die in de verte weergalmde als onzichtbare klokken, daarginds, aan de andere kant van de horizon. Af en toe voerde de wind haar daar vlagen van aan. Het kwam ergens vandaan, je werd erdoor omhuld, je voelde dat je rood werd, je kreeg geen adem, van angst en van genot. Je begreep er niets van. En vervolgens verdween het zoals het was gekomen. Je hoorde niets meer. Op zijn hoogst een gezoem, een nauwelijks waarneembare nagalm, opgelost in de blauwe lucht. Je wist alleen dat het daarginds was, aan de andere kant van het gebergte, en dat je daarnaartoe moest, dat je daar zo snel mogelijk naartoe moest. Daarginds was het geluk. O, als je het maar kon bereiken...!

Tot je daarin was geslaagd, haalde je je vreemde dingen in je hoofd over wat je er zou vinden. Want alles waar het in de geest van dit kleine meisje om draaide, was dat te raden. Ze had een vriendinnetje van haar leeftijd, Simone Adam, met wie ze zich over deze ernstige onderwerpen onderhield. Ze droegen allebei hun kennis aan, hun ervaring van twaalfjarige, de afgeluisterde gesprekken en de stiekem uit boeken verzamelde wetenswaardigheden. Door op hun tenen te gaan staan en zich aan de stenen vast te klampen probeerden ze over de muur te kijken die de toekomst voor hen verborg. Maar ze konden nog zo hun best doen en beweren dat ze door de barsten konden kijken, ze zagen niets. Ze waren een mengeling van naïviteit, poëtische onbetamelijkheid en Parijse ironie. Zonder het te beseffen zeiden ze monsterlijkheden, en van doodeenvoudige dingen maakten ze werelden. Jacqueline, die overal rondsuffelde zonder dat iemand er wat op aan te merken had, zat met haar neusje in alle boeken van haar vader. Gelukkig was ze juist door haar onschuld en door haar instinct van infatsoenlijk meisje beschermd tegen gevaarlijke ontmoetingen. Een enigszins schokkende scène of een onbetamelijk woord was genoeg om haar afkeer in te boezemen. Meteen legde ze het boek weg. Ze bewoog zich in schandelijk gezelschap als een verschrikte poes tussen vuile waterplassen – zonder te worden bespat.